

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 28.11.2017

Makale Kabul Tarihi: 17.09.2018

HİZMET SAĞLAYACILARIN GÖZÜNDEN MEVSİMLİK TARIM İŞÇİSİ ANNE OLMAK: ALGILAR VE HİZMETLERE İLİŞKİN DENEYİMLER¹

To Be Mother who is Seasonal Agricultural Worker in the Eyes of Service Providers: Perceptions and Experiences on Services

Eda BEYDİLİ GÜRBÜZ*

Filiz DEMİRÖZ**

*Dr. Öğr. Üyesi., Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

**Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

ÖZET

Bu araştırma hizmet sağlayıcıların mevsimlik tarım anneleri nasıl algıladığını belirlemeye ve sorunların çözümüne ilişkin neler önerdiğini anlamaya yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Cihanbeyli (Konya), Çarşamba (Samsun) ve Şanlıurfa'da 11'i kamu kuruluşu, 3 tanesi sivil toplum örgütünden (STK) olmak üzere 32 görüşme yapılmıştır. Araştırmacı tarafından alınan notlar MAXQDA 12 nitel veri analizi programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda hizmet sağlayıcıların işçileri ihtiyacı olan, gerekli bir alanda çalışan, haklarını bilen, mecburen istenen kişiler olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır. Annelik, temel ihtiyaçları karşılamanın gerisinde kalmıştır. Bu noktadan mikro,

---

¹Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda hazırlanan Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınların Annelik Deneyimleri: Şanlıurfa, Cihanbeyli ve Çarşamba Örneğinde Bir Panel Araştırması başlıklı doktora tezinin bulgularının bir bölümü kullanılarak yazılmıştır.

mezzo ve makro düzeyden hareketle mevsimlik tarım işçisi annelerin iyilik halini geliştirecek öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Mevsimlik tarım işçisi, annelik, hizmet sağlayıcı, sosyal hizmet, gereksinim, iyilik hali*

ABSTRACT

This study has been conducted with the aim of determining the perception of service providers to the mothers who are seasonal agricultural worker and understanding the what the solutions they proposed to the problems. Qualitative research pattern is used in this research. 32 interviews were conducted in Cihanbeyli (Konya), Çarşamba (Samsun) and Şanlıurfa, of which 11 were from public organizations and 3 from NGO's. The notes received by the researcher were analyzed using the MAXQDA 12 qualitative data analysis program. As a result of the research, it is found out that service providers perceive workers as needy, working on a required field, knowing the rights, and being compulsorily demanded. Motherhood is leave in a wake of concern of meeting basic needs. From this point of view solutions that improve well being of mothers who are seasonal agricultural worker, at micro, mezzo and macro level.

KeyWords: *Seasonal agricultural worker, motherhood, service provider, social work, need, well-being*

GİRİŞ

...Dışarıdan izleyenler açısından “gezici”dir. Sosyal Güvenlik mevzuatı, resmi makamlar ve muhtarlar açısından “geçici”dir. Toprak sahibi açısından “ucuz” ve “mevsimlik”tir. İşin sosyal ve ekonomik niteliği açısından “ücretli işçidir”, sektörel olarak “tarımdadır” ve beşeri coğrafya özümüyle “göçmendir”. Urfa'nın, Siirt'in, Batman'ın, Diyarbakır'ın, Mardin'in, Reyhaniye'nin fakir köylüleri için ise nerdeyse tek seçeneklerini oluşturan “geçim kaynağıdır” (Gümüş, 2005: 22).

Kökeni Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanan mevsimlik tarım işçiliği son yıllarda gerek akademik gerekse siyasi arenada dikkatleri çeken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımda belli bir ücret karşılığında çalışan mevsimlik tarım işçileri aynı şehir içinde olabileceği gibi farklı şehir ya da şehirlerde, farklı ürünlerde

çalışabilmektedir. Bu çalışmada mevsimlik tarım işçiliği kendilerine ait arazileri olmayan veya bu araziler geçimlerini sağlayamayacak kadar yetersiz olduğu için, geçimlerini sağlamak amacıyla başka illere giderek belli bir ücret karşılığı çalışan kişileri ifade edecek biçimde kullanılmıştır. Mevsimlik tarım işçiliğinde işçi ve işverenlerin yanısıra işçilerle işverenler arasında köprü görevi üstlenen ve farklı bölgelere göre dayıbaşı, elçi, çavuş adıyla adlandırılan kişiler bulunmaktadır.

Türkiye’de 1. ve 2. Dünya Savaşları’nın beraberinde getirdiği yıkımlar sonucu ortaya çıkan dönüşüm, tarımda makineleşmenin ortaya çıkması, sanayileşme faaliyetleri, 1990’ lar sonrası özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde uygulanan zorunlu göç politikaları ve bazı ürünlere kota sisteminin getirilerek üretimin sınırlandırılması mevsimlik tarım işçiliğinin yaygınlaşmasında etkili olan faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetinkaya, 2008: 29; Özbek; 2007: 39; Yıldırım, 2014: 49; Pelek, 2010: 33; Yaman-Öztürk ve Akduran, 2013:192; Gülsoy, 2013: 38).

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma yerlerine ulaşımalarında yaşanan sorunlar, trafik kazaları, daha çok kendi imkânlarıyla kurdukları çadırlarda yaşamaları, uzun çalışma saatleri, sosyal güvenceden yoksun olmaları, düşük eğitim düzeyine sahip olmaları, çalışma dönemlerinden dolayı çocukların okula devam edememesi, ya da ücret alma nedeniyle çocukların eğitime hiç katılmaması, çalışma yerlerinde sağlık hizmetlerine erişememe ya da bu konudaki bilgi ve farkındalık eksikliğinin olması, temelde etnik kökenleri nedeniyle ayrımcılığa uğrama gibi farklı sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Özellikle ortalama Mart-Nisan aylarında başlayıp, Ekim-Kasım aylarında sona eren, kadın ve çocuk emeğinin yoğun olarak kullanıldığı mevsimlik tarımda şekerpancarı, bakliyat, pamuk, fındık gibi farklı ürünlerde çalışmak üzere özellikle ülkenin doğu ve güneydoğusundan göçler gerçekleştirilmektedir. Nitekim 2011 yılında yapılan “Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması’ na göre (Şimşek, 2012:18) Şanlıurfa ve Adıyaman il merkezlerinde mevsimlik tarım işçiliği yapan aileler Türkiye’de 48 farklı ilde çalışmaktadır.

Tarımsal faaliyetler, kadınlar açısından emek yoğun bir süreçtir. Tarımsal ilişkilerin, kadın ve erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkiyi derinleştirdiğini ifade eden Ecevit (1994: 95-96), kadının konumunu şöyle maddeleştirmiştir:

- a) Kadınlar tarımsal ilişkilerde çok yönlü eşitsizliklerle karşı karşıyadır.
- b) Kadının içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler daha geniş kadının ezilmişliğini yansıtır.

- c) Kadın kendi emeğinin getirisine sahip olamamaktadır.
- d) Kadınlar, güç/iktidar kaynağı olabilecek ilişkilerin dışında bırakılmışlardır.
- e) Kadınların kendilerini geliştirebilmelerini sağlayacak her türlü olanaklar çeşitli mekanizmalarca engellenmiştir.
- f) Kadınlar mülkiyet hakkından yoksun bırakılmışlardır.
- g) Kadınlar kırsal ilişkilerin neredeyse tamamını kapsayan ataerkil ilişkiler içinde yaşamaya mahkûm bırakılmışlardır. Kadınların güç/iktidar ilişkilerinin dışında tutulabilmeleri için gerekli koşullar oluşturulmuştur.

Kadınlar mevsimlik tarımda doğrudan gelir getirici bir faaliyette bulunmanın yanı sıra zaten yapması gerektiği anlayışına bağlı diğer işleri de ücret almadan yerine getirmektedir. Bu işler, yemek ve ekmeğin yapılması, çamaşır ve bulaşıkların yıkanması, kalınan çadır ya da konteynirin temizlenmesidir. Kuşkusuz kadının görevlerinden biri de anneliktir.

Annelik genellikle kadın kimliğinin bir parçası olarak ele alınarak, mutlu bir evliliğin başat bir unsuru olarak sunulmaktadır. Bundan dolayı anne olan kadının kendisini çocuğuna adanması beklenmektedir (Lewis, 2002: 32). Annelik biyolojik olmanın da ötesinde sosyal, kültürel, politik bir inşadır. Butler, kültürel olarak üzerinde anlaşmaya varılan ve anneliğin nasıl bir şey olduğunu ifade eden kavramı annelik ideolojisi olarak tanımlamakta ve bu ideolojilerin annelik söylemlerinin nasıl inşa edildiği üzerinde ciddi etkileri olduğunu öne sürmektedir (2010: 243). Arendell (1999:3-4) iyi annenin beyaz, heteroseksüel, evli ve tek eşli olduğunu, ekonomik olarak kendine güvendiğini ve büyük ölçüde eşinin gelirinden bağımsız olduğunu belirtmektedir. Yazara göre annelik hakkındaki ideolojiler ve bunun sosyal hayatta uygulamalarla güçlendirilmesi hegemonik anneliği ortaya çıkarmaktadır. Patriarkal bir inşa olarak hegemonik annelik, kadının kimliğini çocuk yetiştirmek olarak tanımlamaktadır. Bu ideoloji kadınların hayatını düzenlemekte ve kontrol altına almaktadır. Bu söylem altında yoksul, farklı etnik köken /inanç sahibi anneler, LGBTİ, madde bağımlısı, engelli çocuğa sahip annelerin deneyimleri göz ardı edilebilmektedir. Bu noktadan bakıldığında Türkiye’de belli sayıda çocuk doğurmak, bakımlarını üstlenmek, her türlü ihtiyaçlarını karşılamak, iyi bir eğitim almasını sağlamak, psikososyal gelişimini desteklemenin hegemonik anneliğin belirtileri olduğu söylenebilir.

Ataerkil ilişkilerin önemli ölçüde gücünü koruduğu mevsimlik tarım işçisi kadınların yaşantılarına bakıldığında çocuk doğurmak kimliğin bir parçası ve kadının var olması için bir araçtır. Çocuğun erkek olması ise kadına aile ve yaşadığı toplum içinde statü sağlamaktadır. Bu nedenle çocuk sahibi olmak önemli bir unsurdur. Bu durum mevsimlik tarımda kazanılan parayı da önemli ölçüde etkilemektedir. Zira tarımda çocuk emeği de doğrudan tarlada çalışsın veya çalışmasının yoğun olarak kullanılmaktadır. Yoksul olan mevsimlik tarım işçisi kadınlar için annelik kadın kimliğinin olmazsa olmazı, var olmanın, kabul görmenin bir aracıdır. Yaşam koşullarının olumsuz olduğu mevsimlik tarım işinde annelik, barınma, sağlık, eğitim gibi meselelerin gerisinde kalmaktadır. Dolayısıyla Romagnoli ve Wall'ında ifade ettiği gibi (2012: 273), neoliberal söylemin odaklandığı risk değerlendirmesi, eğitim ve gözetimden ziyade, temel ihtiyaçların karşılanması potansiyel olarak çocuk ve annenin iyilik halini geliştirmek için daha etkili bir adım olacaktır. Anne ve çocuğun iyilik halini geliştirmek ihtiyaçların karşılanmasıyla yakından ilişkilidir.

Ife' ye göre sosyal hizmet uygulamasını ihtiyaç tespit eden bir meslek yerine insan haklarını tanımlayan, bunları fark eden ve garanti altına alan bir meslek olarak görmek önemlidir (2008: 89). Birleşmiş Milletler tarafından toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla ortaya atılan pratik toplumsal cinsiyet ihtiyacı kavramı, kadınların gündelik yaşamlarında ortaya çıkan toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen yapılar içinde var olmayı ifade ederken, stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyacı bu yapıları değiştirme ve dönüştürme amacı güden ihtiyaçlar olarak kavramsallaştırılmaktadır (Alkan, 2005: 61). Kadınların gündelik yaşamlarında cinsiyetçi işbölümü sonucunda ortaya çıkan beslenme, barınma, eğitim, sağlık gibi gereksinimleri kadınların pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçları iken, işgücünün toplumsal cinsiyetçi yapısının ortadan kaldırılması, çocuk bakım yükünün eşler arasında paylaşılması, siyasal eşitliğin sağlanması gibi noktalar stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarıdır. Hovorka (2006: 56), ihtiyaçları pratik ve toplumsal cinsiyet ihtiyaçları olarak tanımlamanın toplumsal cinsiyet odaklı kalkınma açısından kadının güçlendirmesini sağlamada gerekli bir unsur olduğunun altını çizer. Bu noktadan hareketle doğrudan mevsimlik tarım işçisi kadınlarla yapılan çalışmalar (Kasımoğlu, 2006; Ergin, 2009; Yıldırak, 2014; Çelik ve diğ., 2016) kadınların daha çok eğitim, sağlık, barınma gibi pratik toplumsal ihtiyaçlarını ortaya koymuştur. Mevsimlik tarım işçisi kadınların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla hangi tür hizmetlere ihtiyaç duyduğu çalışmalarda belirtilmiş olsa da hizmet sağlayıcıların bu kadınların ihtiyaçlarını ve onların ihtiyaçlarını şekillendiren anneliklerini nasıl deneyimlediği ve

değerlendirdiğine ilişkin bilgi eksikliği bulunmaktadır. Böylesi bir yaklaşımın konuya daha bütüncül bir bakış açısı getireceği düşünülmektedir. Bu nedenle araştırmada mevsimlik tarım işçilerine hizmet veren yapıların mevsimlik tarım işçisi annelerin ihtiyaçlarına ilişkin değerlendirmelerinin ve deneyimlerinin nasıl olduğu keşfedilmeye çalışılmıştır. Böylesi bir ele alışı sosyal hizmet açısından da hizmetlerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi noktasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada mevsimlik tarımda çalışmak üzere Şanlıurfa'dan çıkıp Cihanbeyli ve Çarşamba ilçelerinde çalışan annelerin anlatılarında ortaya çıkan farklı alanlardaki hizmet sağlayıcıların bu annelerin ihtiyaçlarına ve onlara yönelik hizmetlere ilişkin deneyimleri hakkında ayrıntılı veri toplamak amaçlandığından metodolojik olarak nitel araştırma kullanılmıştır. Bilindiği gibi nitel araştırmaların amacı anlamak, gerçeği olduğu gibi tanımlamak, ne ve nasıl sorularına odaklanmaktır (Kümbetoğlu, 2012: 34).

Araştırmanın Özneleri

Bu araştırmaya Şanlıurfa'dan çıkıp farklı ürünlerde çalışmak üzere Cihanbeyli ve Çarşamba'ya giden kadınların anlatılarda ortaya çıkan temelde eğitim, sağlık, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler olmak üzere 11 kamu kuruluşundan ve 3 sivil toplum örgütünden olmak üzere toplam 32 kişi katılmıştır. Görüşülen hizmet sağlayıcılar kadınların anlatılarından yola çıkılarak belirlenmiştir. Bu alanlar sadece tarım işçilerine hizmet sunmamaktadır. Ancak temelde sosyal, ekonomik, psikolojik vb. ihtiyaçların karşılanması odağında hizmet yürütmektedirler. Araştırmada görüşülen hizmet sağlayıcılar kadınların anlatılarında işaret ettikleri temel ihtiyaçlar doğrultusunda ön plana çıkan ve bir şekilde ilişkilendiği yapılardır. Büyük bir çoğunluğu yönetici olan araştırma öznelerinin yalnızca 8'i kadındır. Araştırma etiği çerçevesinde araştırmanın ilçelerde yürütülüyor olması nedeniyle sadece kuruluşun hizmet verdiği alan ile görüşme yapılan kişinin cinsiyeti belirtilmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Saha araştırmasının 15 Temmuz 2016 sonrası yapılması nedeniyle sosyo-politik özelliklerden dolayı hizmet sağlayıcılara ulaşmada çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Ortaya çıkan güvensizlik ortamından dolayı özneler tarafından kabul edilmek amacıyla öncelikli olarak, anlatılarda ortaya çıkan hizmet sağlayıcılarına doktora öğrencisi olduğu, bu çalışmanın amacı ve veri toplama araçlarını içeren bilgiler

dilekçe ekinde sunulmuştur. Uygun geri dönüş alınan kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütlerinden kişilerle görüşme yapılmıştır. Görüşmeye başlamadan önce bilgilendirilmiş onamları alınmış ve ses kayıt cihazı kullanılmamıştır. Görüşmeler ayrıntılı olarak not edilmiştir. Görüşülen kişiler ifade ettikleri noktaların yalnızca kendi görüşleri olduğunu, kurumsal bir açıklama olmadığını belirtmişlerdir. Kamu kurumlarıyla yapılan görüşmeler 30 dk.-60dk. arasında sürerken, sivil toplum örgütleriyle 60 dk.-120dk. arasında sürmüştür. Görüşmeler çoğunlukla kişilerin odalarında ya da uygun bir odada yapılmıştır.

ANALİZ

Araştırma kapsamında alınan notlar düzenlenerek metinler elde edilmiştir. Toplam 50 sayfa (Arial 12 Punto, 1,5 satır aralığı) not alınmıştır. Daha sonra notlar ve gözlem verileri MAXQDA12 nitel veri analiz programı aracılığıyla döne döne okunarak temalara ulaşmayı sağlayıcı kodlar oluşturulmuştur. Analiz sonucunda araştırmada hizmet sağlayıcılara ilişkin temaları, algıların hizmetleri etkileyebileceği düşüncesinden hareketle tarım işçilerine yönelik algı, anneliğe ilişkin gözlemler ve değerlendirmeler ile sunulan hizmetlere ilişkin deneyimler ve değerlendirmeler çerçevesinde ele alınmıştır.

Mevsimlik Tarım İşçilerine Yönelik Algı

Mevsimlik tarım işçileriyle yapılan pek çok araştırma, işçilerin yoksul olduğunu, sosyal güvenceden yoksun olduğunu, eğitim seviyelerinin düşük olduğunu, hane ortalamasının yüksek olduğunu göstermektedir (Özbekmezci ve Sahil, 2004, Benek ve Ökten, 2011; Şimşek, 2012; Uyan Semerci ve diğ., 2014). Bu açıdan bakıldığında hizmet sağlayıcılar mevsimlik tarım işçilerini ihtiyaç sahibi olarak görmektedirler:

...Buraya zevkine, yani şey yapmaya gelmiyorlar; bunlar ihtiyaç sahipleri. Bunların şimdi nüfusları kalabalık; onların en azından yedi tane, on tane, on iki tane çocukları oluyor, belki bir tane, iki tane eşleri falan oluyor. Doğuda iş imkanı var mı? Yok. (Çarşamba- Sos. Hizmetler ve Sos. Yardımlar - Yönetici-Erkek).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2017 yılı İşgücü İstatistiklerine göre istihdam edilenlerin %20,7'si tarım sektöründe yer almıştır. Bu da tarımın ülke ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu şeklinde okunabilir. Araştırmada görüşülen hizmet sağlayıcıları da tarımın ve dolayısıyla tarımda çalışacak işgücüne her zaman için ihtiyaç duyulacağını altını çizmektedir:

Bugün mevsimlik tarım işçileri olmasa, hiç kimse Türkiye'de ekmek yiyemez; çünkü buğday olmaz. Bu çok büyük ekonomik... Hem de çok ucuz insan gücüyle (Cihanbeyli- Eğitim- Yönetici-Kadın).

Mevsimlik tarım işçiliği bir gerçektir Türkiye'de, hiçbir zaman için de önlenemez... Yani mevsimlik tarım işçiliği her zaman vardır, hayatın bir gerçeğidir ve olmaya devam edecek... Yani pancara gitmezlerse biz şeker yiyemeyeceğiz, fındığa gitmezlerse fındık yiyemeyeceğiz... (Şanlıurfa- Eğitim-Yönetici-Erkek).

Tarım her zaman var olacak bir alanken mevsimlik tarım işinde çalışacak kişilere de ihtiyaç duyulacağını belirten bir kadın yönetici işçilerin yaşam şartlarının iyileştirilmesinin önemini vurgulamaktadır:

Onların işi bu. Ülkemizin mevsimlik tarım işçiliğine de ihtiyacı var. İşkolu bu. Nasıl sanayide çalışan işçiye ihtiyaç varsa mevsimlik çalışan işçiye de ihtiyaç var. Ama şartlarının iyileştirilmesi gerekir. (Şanlıurfa-Sos. Hiz. Ve Sos. Yard-Yönetici-Kadın).

Önemli bir iş kolu olarak tarımda ihtiyacı olduğu için çalışan mevsimlik tarım işçileri gittikleri yerlerde en temelde etnik kökeni farklı olduğu için çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bu kişiler daha ucuza çalıştığı için tercih edilmektedir. Araştırma sahalarından biri olan Cihanbeyli'de özellikle ne işçilerin anlatılarında ne de kurumların söylemlerinde böyle bir dışlanma pratiği ya da uygulamasına rastlanmamıştır. Bu durum ilçenin iç ve dış göç vermiş olması, etnik yapısında Kürtlerin de yer alması (Kalaycıoğlu ve diğ., 2010: 133) yerel halkın pancar çapacısı olarak çalışmaması ile açıklanabilir. Sağlık alanında yöneticilik yapan bir katılımcı Cihanbeyli'deki durumu şöyle özetlemektedir:

Buranın halkı çalışmıyor, onlar geliyorlar, hem buranın işi görülüyor hem de iyi paralar alıyorlar...(Cihanbeyli- Sağlık- Yönetici- Erkek).

Çarşamba'da ise farklı dinamikler rol oynamaktadır. Özellikle Çarşamba'nın sosyo-kültürel ve demografik özelliklerinin işçilerinkinden farklı olması nedeniyle sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunların yaşanmasında günün siyasi olayları da son derece etkilidir. Özellikle araştırmanın yapıldığı zaman diliminde Doğu ve Güneydoğu'da artan çatışmalar ve şehit haberleri bunda etkili olduğu düşünülmektedir. Çarşamba ilçesinde Cihanbeyli'nin aksine fındık işinde çalışan yerli işçiler de bulunmaktadır. Her ne kadar işçilere ödenen ücretler Valiliklerce belirlense de yapılan görüşmelerde

öne çıkan temel düşünce, yerli işçilere 80-100 TL gibi bir rakam ödendiği olmuştur. Kürt ve Arap kökenli işçilere ise 50 TL ödendiği, işverenlerin bu nedenle onları tercih edebildiği ifade edilmiştir. Elbette etnik kökenin tek başına ücret farklılığına sebep olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Çarşamba'da hizmet sağlayıcılarla yapılan görüşmelerde de özellikle işçilerin etnik kökenlerinden (Kürt olma) ve dönemin siyasi konjonktüründen dolayı esasında istenmedikleri, ancak ihtiyaç olduğu için çalıştırıldıkları şöyle ifade edilmektedir:

Yöresel halkın bakış açıları da şey. Yani pek sıcak bakmıyor, ama ihtiyacı var. Şöyle düşünüyör: "Ben istemiyörüm, ama ihtiyacım da var. Yani kendi gücüm yetmiyor, üç gün, beş gün yapayım..." Affedersin, çok kaba tabiriyle, işimi göreyim de ne olursa olsun deyip şey yapıyor...Bir de Doğudaki ve Güneydoğudaki olayların bize yansması onlara tepki olarak şey yapıyor. Yani belli etmese bile, iç dünyasında duygusal olarak herkesin bir tepkisi var...Çoğu da imtina ediyor mesela, "Ben tarlama Kürt sokmam" diyor mesela; insan demiyor, "Ben Kürt sokmam tarlama" diyor. Bu zihniyetin altında yatan çok önemli bir şey var, itici bir şey var yani. Bedava da yapmaya gelse, buna bir şeyi var yani. Niye? Kürt olduğu için... (Çarşamba- Belediye-Yönetici-Erkek).

Görüşmelerde mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarının kötü olduğu ve birçok alanda sorun yaşadığı vurgusu sıklıkla yapılmaktadır. Sunulan hizmetler konusunda bilgilendirmelerin yapılıp yapılmadığı, işçilerin özellikle de kadınların kendilerine sunulan hizmetlerin bilincinde olup bunlardan yararlanıp yararlanmadıkları sorulduğunda hem Cihanbeyli'de hem de Çarşamba'da bu konuda sorun olmadığını, işçilerin haklarını çok iyi bildiğini ifade edip, bu durumu "bilinçli, gözleri açık, fırsatçı, üçkâğıtçı" kavramlarıyla ifade etmektedirler:

Haklarını biliyorlar. Çok fırsatçılar, fırsatçılar. Eğitim düzeyinde, diploma olarak, sosyal yaşantı düzeylerinde, hiçbir şeyde eksik değiller. Kesinlikle neyin ne olduğunu çok iyi biliyor, bilinçsiz değil...(Cihanbeyli- Sağlık-Çalışan Erkek).

Bizden daha iyi biliyorlar (Sunulan hizmetleri) Yani benim bilmediğim sorular soruyorlar bana. İşte şu çocuk parasıdır, bilmem nedir, odur, budur, şudur. Çok vakıflar onlara... (Çarşamba-Sağlık-Çalışan-Kadın). ...

Çok bilinçliler, her şeyin farkındalar, sadece önemsemiyorlar. Odak noktaları, para kazanılacak, harcama yapılmayacak. Cebinde para durup daha fazlalaştırma gayesindedirler (Cihanbeyli-Sağlık-Çalışan-Kadın).

...eskisi gibi değil, vatandaşımız da duyarlı kendisine verilen hakların da farkındalar. Yani gözleri açıktır bu Urfalıların (Cihanbeyli-Sağlık-Yönetici-Erkek).

Şanlıurfa'da kadınlara hizmet veren bir merkezde görüşülen kadın çalışan ise kadınların hizmet konusunda farkındalığının olduğunu ancak eşleri ve toplum baskısı nedeniyle bunlardan yararlanamadıklarını şöyle ifade etmektedir:

Kadınlar bu tür hizmetlerin farkındalar ama kendi kabuklarından çıkmak istemiyorlar. Eşleri, toplumsal baskı, aşiretçilik, bunlar biraz önünü kesiyor. Özgüvenleri yok. Özgüvenleri biraz olunca da eşleri ile problem yaşıyorlar (Şanlıurfa- STK-Çalışan-Kadın).

Burada mevsimlik tarım işçilerinin sunulan hizmetlerle ilişkili olarak bilgi sahibi olduğu, kadınların bu süreçlerde ataerkil ideolojiden dolayı ve kültürel, ekonomik ve sosyal sermayelerinin erkeklere oranla daha geride olması nedeniyle erkeklerden bağımsız olamadıkları söylenebilmektedir.

Anneliğe İlişkin Deneyimler Ve Değerlendirmeler

Bir toplumsal cinsiyet rolü olarak annelik biyolojik özelliklerinden dolayı yalnızca kadına ait bir alan olarak görülür. Çocuk doğurmak biyolojik olarak kadının yapabileceği bir durum olsa da çocuğa bakmada, yetiştirmede erkekler de en az kadınlar kadar sorumluluk almalıdır. Türkiye gibi ataerkilliğin baskın olduğu ülkelerde annelik meselesi kadınlar açısından aynı zamanda bir güçlenme alanı yaratır (Bora, 2014:147-148). Zira kadın anneliği üzerinden toplumsal hayata katılabilmekte, kadının kamu hizmetlerinden yararlanması makul görülebilmektedir. Bu noktadan hareketle bakıldığında araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçisi kadınlar annelikleri üzerinden ilişkilendikleri başta eğitim olmak üzere sağlık ve sosyal yardımlara ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Araştırma kapsamında görüşülen hizmet sağlayıcıların büyük çoğunluğunun erkek olması nedeniyle annelik meselesi daha arka planda kalmıştır. Kadınların çalışılan alanın dışına çok fazla çıkmaması, erkeklerin kadınlar yerine karar verici olmasının bu durumda etkisi bulunmaktaydır. Dahası annelik özel alana ait bir meseleydi. Hizmet sağlayıcılardan kadın olanlar ise mevsimlik tarım işçisi kadınların

anneliklerini değerlendirirken kadının toplumdaki konumu ve kendi bedeni üzerindeki karar yetkisi üzerinde durmaktadır. Şanlıurfa'da çocuk sayısı ailenin bir güç gösterisi olduğundan kadınların anne olmayı bilinçli olarak tercih etmedikleri, anneliğin zorunlu olduğunu, bunun bir ataerkil pazarlık aracı olduğunu şöyle ifade etmektedirler:

Kadınlar kendi yapacağı çocuğu bedeni üzerindeki değişikliği vs bile kendi farkında değil, kendi isteyerek yapmıyor ki çocuk sayısına da karar versin. Kocam istiyor diyor. Çocuğu bir bağ olarak görüyor. Kocayı kendine bağlamak veya elinde tutmak için (Şanlıurfa- STK-Çalışan-Kadın). ...

Ben anne olmayı istediklerini zannetmiyorum. "Sen daha çocuksun, çocuğun olmuş. Yapma, devam etme" dedim. "Eşime söylüyorum, ama beni götürmüyor sağlık ocağına doğum kontrolü için" diyor. Çünkü onlara çok çocuk lazım. Neden; çünkü doğan her çocuk o ailenin tarlasına gider, ineğine bakar...Doğum kontrolü de yok. 17 yaşında, 16 yaşındaki çocuk, üç çocuğu var. Düşünün, ilerleyen dönemde bir kadının, ne kadar doğurabiliyorsa süreçte o kadar doğuracak. Onun başka şansı yok. Neden? Çünkü doğan her çocuk çalışacak (Cihanbeyli- Eğitim-Yönetici-Kadın).

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi mevsimlik tarım işçisi kadınların anneliği bir mecburiyet olarak yaşadıkları, eşin başka biriyle yaşamasını engellemek, mevsimlik tarımda daha fazla para kazanmak üzere de çok çocuk dünyaya getirildiği vurgulanmaktadır.

Moghadam (2003:4) Müslüman ülkelerde kadınların eş ve anne olarak algılandığı, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın yaygın olduğunu belirtmektedir. Yazara göre erkekler gelir sağlayıcı rolünü üstlenirken kadınlar evlenmeli ve çocuk sahibi olmalıdır. Ancak kadınların bu durumunu salt İslam ile ilişkilendirilmesinin yanlış olacağını belirten Moghadam, yüksek doğurganlık oranı, düşük eğitim düzeyi ve işgücüne katılımın düşük olmasının kadınların ikincil planda kalmasıyla yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Şanlıurfa'da özellikle kadınlara hizmet veren bir dernek çalışanıyla yapılan görüşmede anneliğin toplum tarafından kadınlara atfedilen bir görev olduğu şöyle ifade edilmektedir:

...Toplumda kabul görmek için, üretken çünkü kadına o rol verilmiştir, sen evde oturacaksın çocuğa bakacaksın, kocaya bakacaksın O rolü yerine getiremiyorsan kadın değilsin o zaman ... (Şanlıurfa-STK-Çalışan-Kadın).

Alıntıda da görüldüğü üzere çocuk doğurmak ve bakmak kadının temel sorumluluğu olarak görülmektedir. Kadının bunu yapmaması dışlanmasına neden olabilmektedir. Kadınların annelik deneyimlerinin yoksulluk ve düşük eğitim seviyesinden etkilendiğini belirten bir kadın çalışan böylesi şartlar altında kadınların “sağlıklı anne” olmadıkları şöyle belirtmektedir:

Çocuk sayısı fazla olduğu için ekonomik olarak geliri de düşük olduğu için tabii ki birçok şeyin bilince ve farkında değiller. Burada birçok eğitim, seminerler de yapılıyor. Ama insanlar çok da hani sağlıklı ebeveyn profili sergilemiyor ne yazık ki. Bu çocuklarını yetiştirirken birçok eğitim yani belli bir düzeyde yetiştirme şeyine sahip değiller. İstedğim kadar çocuk yaptım, çocuk okula gidiyorsa, üstünü de örtüyorsa, bir parça da ekmek veriyorsa çok da gerisi önemli değil... (Şanlıurfa- STK-Çalışan-Kadın).

Yoksulluk ve eğitimsizlikle paralel bilgi ve farkındalık eksikliği çok çocuk sahibi olmak ile bir araya gelince kadınların çocukların en temel hijyen ihtiyaçlarını dahi karşılayamamaktadır. Dolayısıyla “gerektiği gibi annelik” yapamamaktadırlar. Annelik daha büyük çocuklara devredilmektedir:

Buradan çıkarken bu yoldan gidin, yolda iki üç yaşında yürümeye yeni başlamış çocukları görürsünüz ayakkabıları yok. Bu geleneksel bir şey haline gelmiş. Çocuk zaten yetişiyor. Soğuğa alışarak yetişiyorlar. Baba reistir baba istediğini yapar. İkinci evliliğini de yapar, kadının hiçbir hakkı yoktur. Resmîyet olarak tanımazlar bu hala devam ediyor buralarda sadece burada değil her yerde. (Şanlıurfa- Sos. Hiz. Ve Sos. Yard.- Çalışan-Erkek)

İlk çocuk kız olursa belli bir yaştan sonra o diğerlerine bakıyor. Büyük olan diğerlerine bakıyor çünkü yetişemiyor ki. Erkeğin hiç desteği yok, aksine köstek . İkinci eş getirenler de var... (Şanlıurfa-Sağlık-Çalışan-Kadın).

... 10 yaşındaki çocuğa 10 aylık çocuğu bırakıp işe gidebiliyorlar. Akşama kadar da gelmez; o 10 aylık çocuğa 10 yaşındaki çocuk bakar... (Çarşamba- Sağlık-Çalışan-Kadın).

Cihanbeyli’de görüşülen bir kadın yönetici ise kadınların yaşamlarının zor olduğunu ve dolayısıyla anneliği nasıl icra ettiklerini şöyle ifade etmektedir:

Anne zaten o kadar şey durumda ki, peşinde 8-10 tane çocuk, onlarla tarlaya gidiyor anne. Yani şu kadarı da var, kundakta olan da var, kundaktakini de sırtına sarıp gidiyor; yani sırtına sarılmış, gidip tarlalarda... Bebek sırtta sarılı, kadın tarlada çalışıyor. Zaten evde de onun boy boy büyüklüğü var. Kadın tarlada çalışacak, dönecek, yemeğini yapacak, iyi-kötü imkânlarla su bulup o çamaşırları yıkayacak, o çocukları besleyecek. Kadının görevi kolay değil. O yüzden, kadın zaten şey değil ki, bunlara vakti yok ki, bunun üzerinde (anneliğini) düşünecek bile bence vakti yok (Cihanbeyli-Eğitim-Yönetici-Kadın).

Mevsimlik tarım işçisi kadınlar açısından gerek tarlada çalışma gerekse de çadırdaki iş yükü oldukça fazladır. Temel ihtiyaçların dahi karşılanamadığı, yoksullukların ve yoksunlukların hat safhada olduğu böylesi bir ortamda kadınların nasıl annelik yaptıkları bir sorun olmamaktadır. Erkeklerin varlığından dahi söz edilemeyen bu süreçte çocuk doğurmak kadınlar için bir zorunluluk halini almaktadır.

Sunulan Hizmetlere İlişkin Deneyim ve Değerlendirmeler

Mevsimlik tarım işçisi anneler ve araştırma kapsamında görüşülen birçok kurum, en temelde mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları barınma, beslenme, eğitim, sağlık gibi sorunlar üzerinde durmaktadır. Kadınlar Cihanbeyli ve Çarşamba'da içinde buldukları yaşam koşullarından hareket ederken, uzun vadede Şanlıurfa'da eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlere olan ihtiyaçlarını dile getirmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanmasıyla mevsimlik tarım işçiliğinin yapılmaması ya da daha iyi şartlarda yapılmasının anneliği olumlu olarak etkileyeceği vurgusu ön plandadır. Araştırma kapsamında Cihanbeyli ve Çarşamba'da görüşülen kurumların anlatılarında ortaya çıkan temel nokta çalışmada var olan "geçicilik"tir. Bu yaklaşıma göre işçilerin ilçede bulunma süreleri en fazla "1 ay" olduğu için onlara yönelik olarak hizmet üretmek zordur.

...Bunlara yönelik bir şey yapmak çok zor yani. Bu çok daha bilimsel araştırmayı gerektirecek bir şey. Yani onların bir aylık dönemlerde, devletin böyle bir imkânı var mı yok mu bilmiyorum. Geçici, konteynırlar, burada sabit kalır. Ama Hazine arazileri üzerinde olacak. Onlar kalktıktan sonra o araziler de o köylülerce mera olarak kullanılır. Yani bunlara yapılabilecek hiçbir şey yok aslında (Çarşamba- Belediye- Yönetici-Erkek).

İşçilerin yoksul olmaları nedeniyle pek çoğu Şanlıurfa'da sosyal yardımlardan faydalanmaktadır. Büyük ölçüde Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre yapılan bu yardımlardan çalışılan alanlarda faydalanmak zorunlu haller dışında mümkün değildir. Bu zorunlu hal işçinin ilçede çalışmaması şeklindedir.

Bizim tarım işçilerine bir hizmetimiz yok. Şu an sorunları yok. Elektrik suları var. Biz sadece sağlık güvenceleri çok zor durumdaysa gıda yardımı yapılıyor. Biz buradan çözmüyoruz. Urfa'yı arıyoruz. Çalışamazlarsa gıda veriyoruz. Acil yardım olarak veriyoruz. Genelde kuru bakliyat...(Cihanbeyli- Sos. Hiz. Ve Sos. Yard-Yönetici-Erkek).

Türkiye'de yoksul ailelerin eğitim çağındaki çocuklarının eğitimini, 0-6 yaş grubundaki çocuklarının ise sağlık kontrollerini tamamlamalarını ayrıca anne adaylarının ise düzenli olarak kontrollerini yaptırarak hastanede doğum yapmalarını teşvik etmeyi amaçlayan bir sosyal yardım programı bulunmaktadır. Şartlı nakit transferi (ŞNT) adlı bu programla anneler adına hesap açtırılarak çocukların okula devamını sağlamak, çocukları düzenli sağlık ocağına götürmek ve gebelik döneminde kadının izlenmesini sağlamak amaçlanmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012:7). Mevsimlik tarım işçileri de bu kapsam da bu yardımlardan faydalanabilmektedir. Ancak işin başlama ve bitiş zamanları göz önüne alındığında çocukların okula devam etmeleri için aldıkları yardım ile tarlada çalıştıkları için aldıkları ücret arasındaki farkın fazla olması nedeniyle verilen hizmetin amacına ulaşamadığını söylemek mümkündür.

Mesela, kaymakamlık destek veriyor. Veli diyor ki, "Hocam; sizin verdiğiniz... ne ki, ayda 20-30 lira. Benim çocuğum 20-30 lirayı öğlene kadar kazanıyor. Değil tam gün, öğlene kadar kazanıyor." Dolayısıyla bu tezimiz çürüyor (Şanlıurfa- Eğitim-Yönetici-Erkek).

Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvencelerinin olmaması üzerinde durulması gereken bir başka noktadır. Sosyal güvencenin olması sosyal yardımlardan faydalanma noktasında engel teşkil edebildiğinden sosyal güvencenin yaptırılmaması bir tercih olabilmektedir.

...İsteyerek yaptırmıyor. Yani sosyal yardımlar sadaka kültürü oluşturduğu için... Böyle bir kültür oluşturmuş; "Devlet yardımları gelsin." Bunu yıkmamız lazım. Yani her zaman, her zaman devlet yardım edemez ki (Şanlıurfa- Sosyal Güvenlik-Yönetici-Erkek).

Şanlıurfa'da doğrudan kadınların kendilerini geliştirebilecek faaliyetler gerçekleştiren bir STK çalışanı ise genel olarak kadınların sunulan hizmetleri bildiğini ancak eşleri izin vermediği için birçok hizmetten faydalanmadıklarını şöyle ifade etmektedir:

Buraya genelde çalışmayan okul okumamış kadınlar geliyor. Buraya gelmelerinde sıkıntıları çoğu zaman oluyor, eşleri izin vermiyor. Her ne kadar söylesek de burası erkek olmayan bir yer yine de zor oluyor. Eşler gözleri açılmasın bir şey öğrenmesin bir şey bilmesinler diye izin vermiyorlar. (Şanlıurfa-STK-Çalışan-Kadın).

Hangi alanda hizmet sunulursa sunulsun kadınların bu hizmetlere ilişkin bilgi sahibi olması, bunlara erişimi erkeklere oranla daha geride kalmaktadır. Çünkü toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü kadını özel alan ile sınırlamaktadır. Erkeklerin eşlerinin dışarıya çıkmasına, kendisi yanında olmadığı, başka insanlarla etkileşim halinde olduğu sürece gelir getirici bir işte çalışmasını engellemektedir. Toplumsal baskının varlığı da bunda oldukça etkili olmaktadır. Kadının el emeğinin satışının yapıldığı bir merkezde çalışan bir kadın bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Eşler izin vermiyor çalışmalarına bayanların. Her kesim değil, gitgide değişiyor ama yine de o zihniyette var. Eski zaman annelerimiz de falan kadın evden çıkmaz gibi. Çalışmıyor ya da çocuklara bakıyor biliyorsunuz nüfusu da kalabalık. Hep arka arkaya. Dolayısıyla kadın topluma giremiyor. Yine de eve bir katkı olsun diye evde yapıyor. Kadınlar evde yapıyor onlardan alınıyor getirip burada satıyoruz. Ailevi problem sıkıntı falan olmasın diye biz alıp satıyoruz. Eşler çalışıklarına izin vermedikleri için onların yerine biz satıyoruz. Geliri doğrudan kadınlara veriliyor. Biz kadına (parayı) teslim ediyoruz ama sonrasını bilmiyoruz...(Şanlıurfa- Belediye-Çalışan-Kadın).

Her ne kadar hizmetler yaygınlaştırılsa ve kadınların bu hizmetlere erişimi noktasında gelişmelerin olduğu belirtilse de bir STK çalışanı yapılan bazı çalışmaların kâğıt üzerinde kaldığını şöyle ifade etmektedir:

Eğitim olarak biraz daha yükseldi. Şehir merkezinde olan kadınlar artık daha iyi okuyor. Bizim toplantılarımız yaptığımız zaman vali de geliyor kaymakam da geliyor. Eğitim hala çok düşük dediğimizde hayır diyor biz şunu yapmışız bunu yapmışız diyor. Diyoruz ki biz gidip kadınlarla görüştüğümüz zaman diyor ki biz okula kaydoluyoruz ama gitmiyoruz. Gitmiyoruz kaydımız yapılmış ama biz orda okuma yazma dersi almışız

gibi görünüyor. Eğitim seviyesi yükseldi görünüyö ama aslında hiçbiri öğrenmiyor sadece yapılmış gibi görünüyor (Şanlıurfa-STK-Yönetici-Kadın).

Eksikliklerin tespit edilmesi, süreçte yaşanan sorunların engellenmesi sunulan hizmetlerin kalitesini attırabilecek ve yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Bu nedenle kadınların kurslara kaydolup neden devam edemediklerinin anlaşılması güçlenmeleri noktasında onlara olumlu katkılar sunacağı düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınların Annelik Deneyimleri: Şanlıurfa, Cihanbeyli ve Çarşamba Örneğinde Bir Panel Araştırması adlı doktora tezinin bir bölümünden derlenerek hazırlanan bu çalışmada mevsimlik tarım işçisi kadınlara farklı alanlarda hizmet sağlayan çeşitli kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sosyal hizmet en temelde farklı nüfus gruplarının farklı noktadaki ihtiyaçlarının karşılanmasına ve güçlenmesine odaklandığından görüşülen alanlar, kadınların anlatılarında ortaya çıkan hizmetlerden yola çıkılarak belirlenmiştir. Annelerin ihtiyaçlarına ilişkin deneyim ve değerlendirmelerinin nasıl olduğu bu çalışmada keşfedilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak hizmet sağlayıcılar tarım sektörünü çalışacak işgücüne her zaman ihtiyaç duyulacak olan bir alan olarak görmektedir. Tarım işçilerinin bölgelere göre bazen istenmediklerini ifade etmektedirler. İşçileri yoksul olduğu için çalışmak zorunda olan kişiler olarak algılamaktadırlar. İşçilerin sahip oldukları yetersiz sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeye rağmen kendilerine sunulan pek çok hizmetten haberdar olduğu ve bunlardan faydalanma noktasında “bilinçli, gözü açık, fırsatçı” oldukları vurgulanmaktadır. Temel ihtiyaçların dahi karşılanamadığı mevsimlik tarım işinde annelik mevzusu daha arka planda kalmaktadır. İşçilerin geçici olduğu vurgusu Cihanbeyli ve Çarşamba’daki hizmet sunumu ve bunun gerekliliğine ilişkin düşünceleri de etkilemektedir. Şanlıurfa da ise temel sorunları aşmak amacıyla pek çok hizmet olanağı sunulduğu ancak işçilerin asıl gittikleri yerlerde sorunlarla karşılaştıkları vurgulanmaktadır. Bu durum da kurumlar ve bölgeler arası işbirliğinin önemini ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen kadın yöneticiler ve çalışanlar ise kadının kendi bedeni üzerinde söz hakkı olmadığından anneliğe kendisinin karar vermediğini, bu konuda bilinçli olmadığını, kültürün ona getirdiği bir hayatı yaşadığını vurgulayarak klasik ataerkil düzeni işaret etmektedir. Ataerkil düzende güç kazanmak için yapılan ataerkil pazarlıklar kadınların güçlenmelerini

engellemektedir. Sosyal yardımlarla ailelerin desteklendiğini ancak bunun değişim yaratamadığı belirtilmektedir.

Bu sonuçlardan hareketle en temelde mevsimlik tarım işçilerinin hem yaşadıkları hem de çalışmaya gittikleri yerlerde temel gereksinimlerinin karşılanması gerekmektedir. İşçilerin barınma, beslenme, eğitim, sağlık, olumsuz çalışma koşulları vb. gereksinimleri karşılanırken toplumsal cinsiyet rolleri göz önüne alınmalıdır. Kadınların ve özellikle de kız çocuklarının pratik toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarının birer stratejik toplumsal cinsiyet ihtiyacına dönüştürülmesi toplumsal değişim ve dönüşüm açısından gereklidir. İşçilerin giyim tarzından konuşma biçimine, etnik kökeninden dini inancını yerine getirme biçimine kadar farklı olan tüm yönleri göz önüne alındığında çalışmaya gittikleri alanlarda sosyal içermeleri sağlayacak, herhangi bir ayrımcı tutuma maruz kalmasını önleyecek çalışmalar yapılmalıdır. Bunun için yerel yönetimler farklı kültürleri buluşturacak çalışmaların yapılmasını destekleyebilirler. Bunun dışında bölgesel ve ulusal düzeyde kamu spotlarının yapılması işçilerin “fırsatçı, gözü açık” olarak algılanmasını engelleyeceği düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyete dair işbölümünü ortadan kaldıracak yasal düzenlemelerin yapılması ve bunların uygulanması anneliğin sadece kadına özgü bir durum olmadığını, erkeklerin de çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinden sorumlu olduğu anlayışını pekiştirecektir. Kadın ve erkeklere başta insan hakları olmak üzere, çocuk hakları, çocuk bakımı, iletişim, şiddet vb. konularda eğitim verilmesi, okuma yazma kurslarıyla ailelerin desteklenmesi, çocukların okula devamının önündeki maddi sorunların ortadan kaldırılması, tarımda çalışan çocuklara ücret ödenmesi yerine çadır alanlarında kurulacak mobil eğitim merkezlerine gitmesinin sağlanması toplumsal anlamda bir bilinç yükselmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Sunulacak hizmetlerin hak temelli ele alınması, bu hizmetlere erişimde gerekli alt yapının sağlanması da toplumsal anlamda güçlenmeye katkı sunacaktır. Tüm bu süreçlerde sosyal hizmet uzmanlarının birey, grup ve toplum düzeyinde harekete geçirici, savunucu, bağlantı kurucu, kolaylaştırıcı, planlayıcı, eğitici rollerini yerine getirerek aktif görev almalarını sağlayıcı nitelikte çalışmaların yapılması son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2012). Türkiye’de uygulanan şartlı nakit transferi programının fayda sahipleri üzerindeki etkisinin nitel ve nicel olarak ölçülmesi. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

- Alkan, A. (2005). Yerel yönetimler ve cinsiyet: Kadınların kentte görünmez varlığı. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Arendell, T. (1999). Hegemonic motherhood: deviancy discourses and employed mothers' accounts of out-of-school time issues. University of California, Berkeley: Center for Working Families Working Paper No.9.
- Benek, S., ve Ökten, Ş. (2011). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarına ilişkin bir araştırma: Hilvan ilçesi (Şanlıurfa) örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2) , 653-676.
- Bora, A. (2014). Feminizm kendi arasında. Ankara: Ayizi Yayıncılık.
- Butler, K. (2010). Intensive mothering in British columbia: understanding the impact of an "investing-in-children" framework on mothering ideology. *International Journal of Canadian Studies*, 42, 243-253.
- Çelik, K., Şimşek, Z., Tar, Y. Y., ve Duman, A. K. (2016). Gezici mevsimlik tarım işinde çalışan kadınların çalışma ve yaşam koşullarının irdelenmesi. Washington, DC: Dünya Bankası.
- Çetinkaya, Ö. (2008). *Farm labor intermediaries in seasonal agricultural work in Adana-Çukurova*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ, Ankara.
- Ecevit, M. (1994). Tarımda kadının toplumsal konumu: bazı kavramsal ilişkiler. *Amme İdaresi Dergisi*, 27 (2) , 89-106.
- Ergin, G. (2009). *Türkiye'de tarım sektöründe çalışan kadın işgücü: Malatya örneği*. İnönü Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Gülsoy, Ö. B. (2013). Bir yaşam biçimi olarak dışlanma: Türkiye'de mevsimlik tarım işçileri. A. Buğra (Der.) içinde, Sınıftan sınıfa: fabrika dışından çalışma manzaraları (33-65). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gümüş, A. (2005). Çukurova'nın ötekileri. *Tiroj, Mayıs-Haziran*, 22-26.
- Hovorka, A. J. (2006). Urban agriculture: addressing practical and strategic gende needs. *Development in Practice*, 16 (1), 51-61.
- Ife, J. (2008). Human rights and social work: Towards rights-based practice . New York: Cambridge University Press.
- İşgücü İstatistikleri, 2017. (2017, Kasım). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 24633. <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=24633>. Erişim tarihi: 21.11.2017.
- Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., ve Beşpınar, F. U. (2010). "Gitmek mi zor kalmak mı?": Avrupa'ya erkek göçü ve geride kalan kadının gözünden göç deneyimi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (1) , 123-146.

- Kasımoğlu, E. (2006). Tarımda çalışan kadınların sorunları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Kümbetoğlu, B. (2012). Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lewis, S. (2002). Concepts of motherhood. H. Klee, M. Jackson, ve S. L. (Ed.) içinde, Drug misuse and motherhood (s. 32-44). London: Routledge.
- Moghadam, V. M. (2003). Modernizing women: gender and social change in the Middle East. USA: Lynne Rienner Publishers.
- Özbek, A. (2007). New actors of new poverty: the " other" children of Çukurova. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ, Ankara.
- Özbekmezci, Ş., ve Sahil, S. (2004). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal, ekonomik ve barınma sorunlarının analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19 (3), 261-274.
- Pelek, D. (2010). *Seasonal migrant workers in agriculture: the cases of Ordu and Polatlı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Romagnoli, A., ve Wall, G. (2012). 'I know, I'm a good mom': young, low-income mothers' experiences with risk perception, intensive parenting, ideology and parenting education programmes. *Health, Risk and Society*, 14 (3) , 273-289.
- Şimşek, Z. (2012). Mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarının belirlenmesi araştırması. Şanlıurfa: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu.
- Uyan-Semerci, P., Erdoğan, E., ve Sinem, K. (2014). Mevsimlik gezici tarım işçiliği raporu 2014. İstanbul: Hayata Destek Derneği.
- Yaman-Öztürk, M., ve Akduran, Ö. (2013). Tarımsal üretimde kadın emeği: tütün üreticisi kadınlar. M. Yaman içinde, *Ataerkil kapitalist tahakküm altında: kadın emeği, Kadın Bedeni* (s. 181-201). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E., ve Mehmet, K. (2002). Türkiye'de gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşulları ve sorunları. Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü.
- Yıldırım, U. D. (2014). *1980 sonrası Türkiye'de tarımda yapısal dönüşüm ve mevsimlik tarım işçileri: Sakarya Örneği*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.